

การพัฒนาศักยภาพการจัดการทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์พื้นที่สูงเพื่อส่งเสริม
การท่องเที่ยวบ้านปางขอน จังหวัดเชียงราย
**Developing the Potential Resources Management of Highland Ethnic
Communities to Promote Tourism of Ban Pang Khon, Chiang Rai Province**

เสถียร ฉันทะ¹, วรรัตน์ ขยันการ²,

สำราญ เชื้อเมืองพาน³, สาโรจน์ ปัญญามงคล⁴,

อินทฤทธิ์ วุยยะกู⁵, จุมพล กิตติสาร⁶ และ เสรี ศรีธิเลิศ⁷

^{1,2,4}มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ³สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงราย

⁵ผู้ใหญ่บ้านปางขอน ⁶เครือข่ายชาติพันธุ์เมืองเชียงราย

⁷สถานีพัฒนาเกษตรที่สูงตามพระราชดำริบ้านปางขอน

Satian Chunta¹, Worarat Khayankan²,

Samran Chuamuangphan³, Sarote Panyamongkol⁴,

Intharit Wuiyaku⁵, Jumpol Kittisan⁶, Serie Sritilers⁷

^{1,2,4}Chiang Rai Rajabhat University ³Chiang Rai Provincial Health Office

⁵Ban Pang Khon Leader ⁶Chiang Rai Ethnic Network

⁷Royal highland agricultural development project Ban Pang Khon

Corresponding Author E-mail: chunta7@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาศักยภาพการจัดการทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์พื้นที่สูงในการส่งเสริมการท่องเที่ยวบ้านปางขอน จังหวัดเชียงราย ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กลุ่มเป้าหมายคือตัวแทนครัวเรือน 157 ครัวเรือน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วยคณะกรรมการหมู่บ้าน 25 คน กลุ่มองค์กรในชุมชน คัดเลือกเข้าร่วมด้วยความสมัครใจ ได้แก่กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน จำนวน 15 คน ตัวแทนครัวเรือน 40 คน ตัวแทนเครือข่ายหน่วยงานจำนวน 5 คน รวมทั้งหมด 85 คน เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลคือแบบสังเกต แบบโครงสร้างคำถามนำ แบบประเมินชนบทอย่างมีส่วนร่วม ตรวจสอบคุณภาพความเที่ยงเครื่องมือ การวิเคราะห์โดย SWOT Analysis และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ผลการศึกษาพบว่าสมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ปัญหาต่างๆของชุมชนและนำไปจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและหาทางออกเป็นข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน การพัฒนาศักยภาพของชุมชนพบว่า ประการแรก การพัฒนาศักยภาพของคนเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่สุดเนื่องจากคนเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการดำเนินงานต่างๆในชุมชน ประการที่สอง กลไกการขับเคลื่อนในชุมชน โดยชุมชนได้มีการสร้างกลไกในรูปแบบของคณะกรรมการหรือองค์กรชุมชนขึ้นมาทำ

* วันที่รับบทความ : 24 กรกฎาคม 2567; วันแก้ไขบทความ 1 สิงหาคม 2567; วันตอบรับบทความ : 3 สิงหาคม 2567

Received: July 24 2024; Revised: August 1 2024; Accepted: August 3 2024

หน้าที่ กำหนดบทบาท และแนวทางปฏิบัติร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ประการที่สามการพัฒนาทรัพยากรพื้นที่เชิงกายภาพและวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว และประการสุดท้ายการสร้างภาคีเครือข่ายกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

คำสำคัญ: การจัดการทรัพยากร; ชาติพันธุ์พื้นที่สูง; การท่องเที่ยวโดยชุมชน

Abstract

The objective of this research was to strengthen the highland ethnic communities' capacity for resource management in order to encourage tourism in Ban Pang Khon, Chiang Rai Province. Apply the methodologies for participatory action research. The target group is 157 households, and the key informants include 25 village committee members, volunteer representative groups (community enterprise groups, elderly groups, women's groups, and youth groups), 15 people, representatives of households in the community—40 people, boundary partners (the Sub-district Administration Organization, the Royal Highland Agricultural Development Project Ban Pang Khon, the Staff Officer of Nam Kok National Park, and others), and 5 people, for a total of 85 people. Data can be collected using observational forms, guided interview forms, participatory rural appraisal tools, and validity tools based on the Index of Item Objective Congruence. Analyzed the data using both SWOT and content analysis methods. The results showed that community members engaged in the process of analytical thinking, synthesized different community problems, prioritized them, and developed ideas and solutions for collectively resolving difficulties. Realizing the community's potential has demonstrated that developing people's potential is crucial for effectively carrying out various operations within the community. Secondly, the community has established a mechanism, such as a committee or community organization, to carry out tasks, define roles, and set common practices for its members. Thirdly, develop natural, physical, and cultural areas to promote tourism. Lastly, establish a network with relevant organizations.

Keywords: Resources Managemnt; Highland Ethnic Groups; Community-based Tourism

บทนำ

การท่องเที่ยวของไทยได้สร้างรายได้กว่า 2.23 ล้านล้านบาท มีมูลค่ากว่าร้อยละ 17 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ ซึ่งเป็นหนึ่งในอุตสาหกรรมสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ และในระยะที่ผ่านมา มีจำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น โดยมีจำนวนนักท่องเที่ยวมากเป็นอันดับที่ 7 ของโลก มีการขยายตัวของนักท่องเที่ยวชาวไทยอยู่ที่ร้อยละ 3.92 ในปี พ.ศ.2562 และสามารถสร้างรายได้จากนักท่องเที่ยวต่างชาติสูงถึงเกือบ 2 ล้านล้านบาทสูงเป็นอันดับที่ 4 ของโลก (คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, 2559 : 4; 2565 : 14) คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ มีการกำหนดกรอบทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของไทยให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมและ

เป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนให้เกิดการบูรณาการการทำงานของทุกภาคส่วนในการผลักดันให้มีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2555–2559) ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2560–2564) และ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2566–2570) ขึ้นเพื่อใช้เป็นกรอบการพัฒนา (คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, 2565: 4) การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based Tourism) เป็นหนึ่งในนโยบายการส่งเสริมการบริหารจัดการท่องเที่ยวของไทยที่รัฐพยายามส่งเสริม ขับเคลื่อนเพื่อสร้างรายได้ให้กับคนในพื้นที่ ดังจะเห็นได้จากนโยบายชุมชนวิถีชีวิตที่ส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2561-2580) รวมทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากให้มีความมั่นคงและมีเสถียรภาพ รวมทั้งเสริมสร้างความสามารถและความเข้มแข็งของชุมชน เป็นต้น

ชุมชนชาติพันธุ์พื้นที่สูงในภาคเหนือเป็นหนึ่งในพื้นที่เป้าหมายการส่งเสริมการท่องเที่ยวทั้งเชิงนิเวศ วัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม และแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทั้งภายในประเทศและต่างชาติ “ปางขอน” เป็นชุมชนชาติพันธุ์อาข่า และมีชาวเมี่ยน ลีซู ลาหู่ อาศัยอยู่ปะปน ตั้งอยู่ในเขตตำบลห้วยชมภู อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เป็นพื้นที่สูงอยู่ใกล้แนวพื้นที่ป่าอนุรักษ์และแหล่งต้นน้ำที่สำคัญของลำน้ำภักดิ์ คริวเรือนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตรเป็นหลัก ได้แก่ การปลูกกาแฟ ชา มะเขือเทศ การทำสวนผลไม้เมืองหนาว การเลี้ยงสัตว์ และมีอาชีพรองรับจ้างในภาคการเกษตร ในอดีตที่ผ่านมาชุมชนปางขอนประสบปัญหาทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และผลกระทบจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการบุกรุกพื้นที่ป่า ไฟป่า หมอกควัน และรายได้ต่ำ ปัญหาความยากจนและภาวะหนี้สิน และไม่พอเลี้ยงครอบครัวเกิดการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานออกนอกถิ่น (สถานีวิจัยพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริบ้านปางขอน, 2563: 2) จากการที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจสภาพพื้นที่และจัดทำเวทีพูดคุยกับผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและข้าราชการที่ทำงานอยู่ในพื้นที่ที่มีความต้องการพัฒนาศักยภาพชุมชนเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น และการจัดทำเวทีศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนปางขอนพบว่ามีความสามารถที่สามารถพัฒนาเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนในด้านต่างๆให้ดีขึ้นได้ เนื่องจากชุมชนมีต้นทุนทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทุนทางวัฒนธรรมและความร่วมมือของเครือข่ายทั้งภาครัฐ ท้องถิ่น และชุมชนอื่นๆ ที่สามารถพัฒนาและสร้างกลไกความร่วมมือที่ร่วมกันในการลดความเหลื่อมล้ำในการจัดการทรัพยากรและลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจของชุมชน สร้างรายได้เพิ่มจากฐานทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมทางชาติพันธุ์ ดังนั้นทางคณะผู้วิจัยและคณะกรรมการหมู่บ้านปางขอนจึงเห็นพ้องร่วมกันในการแก้ไขปัญหาของพื้นที่และพัฒนาศักยภาพตามความต้องการของชุมชนคือการพัฒนาศักยภาพโดยใช้ “ทุนทางสังคม ทุนทรัพยากรธรรมชาติและทุนทางวัฒนธรรม” มาเป็นตัวขับเคลื่อนในการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การสร้างคุณภาพชีวิต

ที่ดีและการแก้ไขปัญหาต่างๆเพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำในการจัดการทรัพยากรบนพื้นที่สูงทั้งการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าและการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจบนฐานทรัพยากรของชุมชนโดยการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนชาติพันธุ์พื้นที่สูงปางขอนขึ้นเพื่อส่งเสริมศักยภาพและสร้างรายได้ให้กับชุมชนบนฐานทรัพยากรและวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อพัฒนาศักยภาพการจัดการทรัพยากรของชุมชนชาติพันธุ์พื้นที่สูงในการส่งเสริมการท่องเที่ยวบ้านปางขอน จังหวัดเชียงราย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ในรูปแบบของการวิจัยและการพัฒนา (Research and Development: R&D) โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. การจัดประชุมร่วมระหว่างทีมคณะนักวิจัย ชุมชนชาติพันธุ์บ้านปางขอน และเครือข่ายการทำงานเพื่อเริ่มโครงการในการหารือสำหรับการกำหนดทิศทาง กรอบการวิจัยและแผนการดำเนินงานโครงการ รวมถึงการออกแบบการวิจัยและเครื่องมือการเก็บข้อมูลชุมชนเบื้องต้นร่วมกัน
2. การจัดประชุมทีมคณะนักวิจัยเพื่อทำความเข้าใจกระบวนการดำเนินงานโครงการ การวางแผนการดำเนินงาน การออกแบบการวิจัย การสร้างเครื่องมือการวิจัย แนวทางการดำเนินงานโครงการตามแผนการดำเนินงาน
3. การจัดกิจกรรมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพชุมชนชาติพันธุ์ในการจัดการทรัพยากรบนพื้นที่สูงกรณีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามแผนงานที่กำหนดร่วมกัน
4. การจัดกิจกรรมต่างๆในชุมชนร่วมกันตามแผนงานที่กำหนดไว้เป็นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรบนพื้นที่สูงกรณีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
5. จัดประชุมทีมคณะนักวิจัยและชุมชนเพื่อสรุปการพัฒนาศักยภาพการจัดการทรัพยากรบนพื้นที่สูงกรณีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1. กลุ่มเป้าหมายและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มเป้าหมาย คือครัวเรือนชุมชนพื้นที่สูงบ้านปางขอน หมู่ที่ 7 ตำบลห้วยชมภู อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย จำนวน 157 ครัวเรือน

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เป็นการดำเนินกิจกรรมร่วมกันของชาวบ้านปางขอนที่ต้องการพัฒนาศักยภาพของตนเองและชุมชนในการจัดการทรัพยากรเพื่อสร้างรายได้และบริหารจัดการทรัพยากรให้เกิดมูลค่า คุณค่า

และความยั่งยืน โดยเน้นการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และกลุ่มตัวผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยความสมัครใจผ่าน การดำเนินงานของสมาชิกครัวเรือนในชุมชนที่เสนอชื่อเป็นตัวแทนรวมทั้งสิ้น 85 คน ดังนี้

- 1) กลุ่มแกนนำชุมชนประกอบด้วยผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการชุดต่างๆ ที่ เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยว จำนวน 25 คน
- 2) กลุ่มองค์กรต่างๆในชุมชน ได้แก่ กลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวและที่พัก กลุ่ม วิสาหกิจชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มสตรี กลุ่มอาสาสมัครต่างๆ กลุ่มเด็กและเยาวชน จำนวน 15 คน
- 3) ตัวแทนครัวเรือน/ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบ้านปางขอน ตำบลห้วยชมภู อำเภอเมือง จังหวัด เชียงราย จำนวน 40 คน
- 4) เครือข่าย (Boundary partners) อาทิ หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง องค์กรบริหารส่วน ตำบลห้วยชมภู สถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงปางขอน หน่วยจัดการต้นน้ำ อุทยานแห่งชาติลุ่มน้ำกก เป็นต้น จำนวน 5 คน/หน่วยงาน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือ

2.1 ข้อมูลทุติยภูมิ ค้นคว้าข้อมูลเอกสาร (Documentary research) ที่เกี่ยวข้องทั้งรัฐ ชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรอื่นๆ

2.2 การวิจัยภาคสนาม (Field research) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่ศึกษาโดยมีวิธีการ ดังนี้

1) การสำรวจพื้นที่การศึกษา (Survey) เพื่อศึกษาสภาพหมู่บ้าน สภาพแวดล้อมและฐาน ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ระบบการ ผลิต รูปแบบการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรพื้นที่สูงและการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของชุมชน รวมถึงการจัดทำแผนที่ทรัพยากรของชุมชน (Resources mapping)

2) การสำรวจข้อมูลครัวเรือนโดยเครื่องมือแบบการประเมินชนบทแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal tools) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลการจัดการทรัพยากร รูปแบบแนวทางใน การแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรบนพื้นที่สูงและการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในชุมชน

3) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทุกกลุ่ม โดยใช้เครื่องมือแบบโครงสร้างคำถามนำ (Guide Interviewed) เป็นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการตั้ง ถิ่นฐาน ข้อมูลพื้นฐานทางสังคม ระบบการผลิตของชุมชน ประเพณี ความเชื่อเกี่ยวกับระบบการผลิต และ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อระบบการผลิตของชุมชนที่เชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรบนพื้นที่สูงและการเพิ่มมูลค่า ทางเศรษฐกิจของชุมชนโดยการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

4) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) โดยใช้เครื่องมือแบบโครงสร้างคำถามนำ (Guide Interviewed) เป็นการสัมภาษณ์เจาะลึกถึงข้อมูลที่ตอบคำถามการศึกษาวิจัยของกลุ่มต่างๆทั้งในชุมชนพื้นที่ศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรบนพื้นที่สูงและการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของชุมชนโดยการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

5) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยใช้เครื่องมือแบบโครงสร้างคำถามนำ (Guide Interviewed) เป็นการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพ่อบ้าน และกลุ่มเยาวชน ผู้นำชุมชน ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรจากกลุ่มต่างๆ อาทิ เจ้าหน้าที่รัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการจัดเวทีประชาคมเพื่อร่วมกันวิเคราะห์และสังเคราะห์ปัญหาและแนวทางแก้ไขการจัดการทรัพยากรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน

6) การสังเกต (Observation) โดยเครื่องมือแบบสังเกต (Observation) เป็นเครื่องมือเพื่อใช้สังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) โดยเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของชุมชน ทั้งในด้านการผลิต ประเพณี พิธีกรรมต่างๆเพื่อศึกษาวิถีชีวิตของชุมชน

7) การจัดเวทีชุมชน/ประชาคม โดยใช้เครื่องมือ SWOT Analysis เป็นเครื่องมือวิเคราะห์ชุมชนในกระบวนการจัดเวทีชุมชนเกี่ยวกับสถานการณ์ชุมชน ปัญหา อุปสรรค โอกาส และแนวทางในการแก้ไขบนฐานทรัพยากรและทุนทางสังคม วัฒนธรรมของชุมชนโดยการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2.3 การตรวจสอบเครื่องมือ

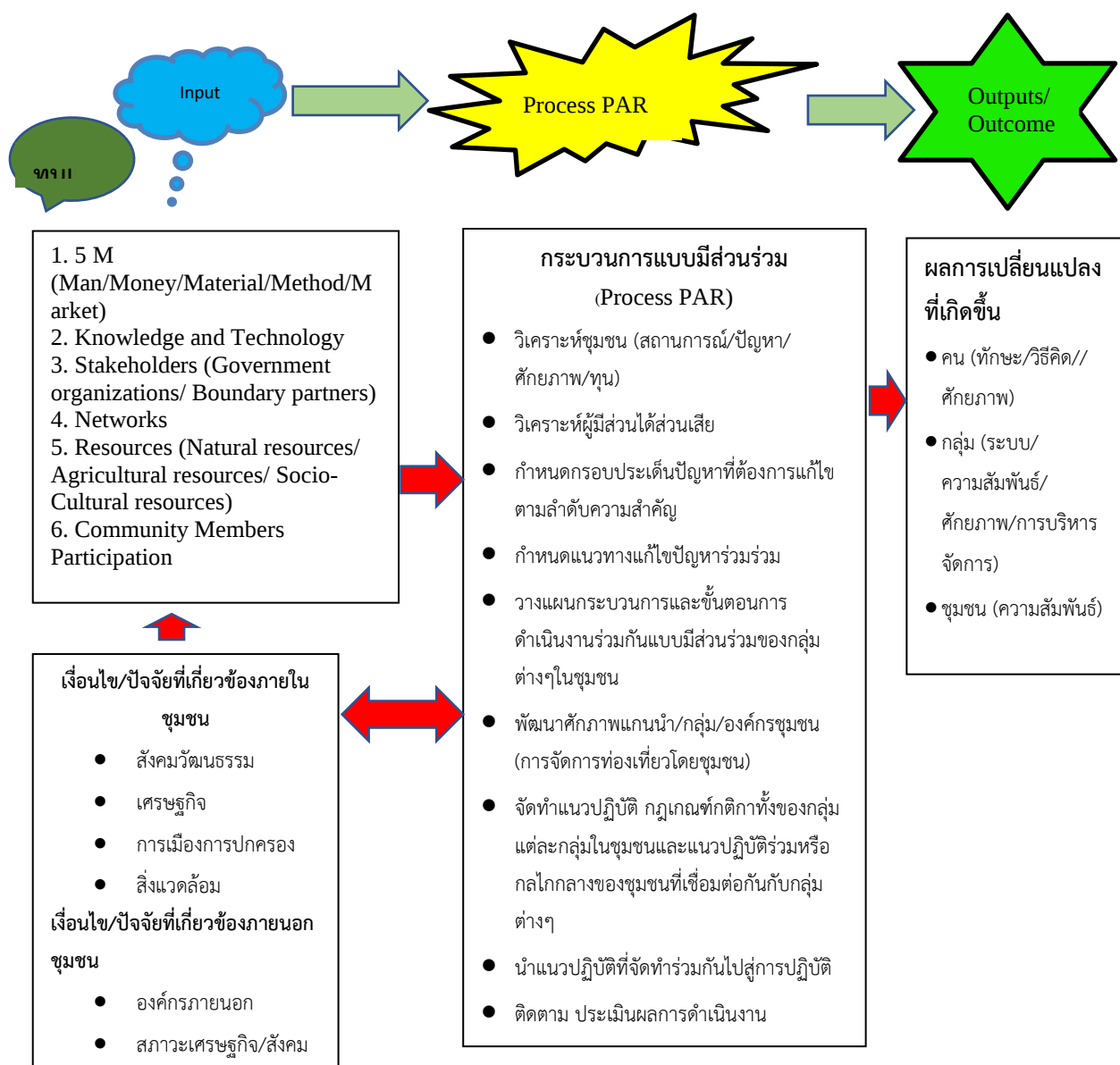
เครื่องมือแบบสังเกต แบบโครงสร้างคำถามนำ และแบบประเมินชนบทอย่างมีส่วนร่วมทำการหาค่า IOC (Index of item objective congruence) มีค่า 0.89 และทดสอบเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง และแก้ไขตามความเหมาะสม

3. การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล (Data analysis and synthesis)

การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยใช้แนวคิดและทฤษฎีจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อตอบคำถามการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา การตรวจสอบข้อมูลนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบเช็คข้อมูล (Probe List) และตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ทำการเก็บข้อมูลเดิมซ้ำแต่เปลี่ยนจุดหรือผู้ให้ข้อมูล รวมถึงการถามซ้ำจากผู้ให้ข้อมูลเดิม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ ถูกต้อง และเที่ยงตรง ส่วนข้อมูลแบบประเมินชนบทอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal tools) วิเคราะห์ตามบริบทที่จะสังเคราะห์เชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรบนพื้นที่สูงและการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในชุมชน และการใช้เครื่องมือ SWOT Analysis ในกระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเวทีชุมชน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัยประมวลจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและการจัดทำเวทีชุมชนเบื้องต้น เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา เงื่อนไข/ปัจจัยทั้งภายในและภายนอก ความต้องการของชุมชนและพัฒนา เป็นกรอบแนวคิดการวิจัยบนพื้นฐานของการวิจัยและพัฒนา (R&D) บนฐานทรัพยากรของชุมชนและการ สนับสนุนของภาคส่วนที่เกี่ยวข้องผ่านกระบวนการแบบมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน และกำหนดเป็นกรอบคิดในการ ดำเนินงานโครงการดังนี้

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลพื้นฐานชุมชนชาติพันธุ์พื้นที่สูงบ้านปางขอน

ภูมิโนะบ้านปางขอนเป็นชุมชนพื้นที่สูงประมาณ 1,200 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล สภาพภูมิประเทศโดยรวมมีลักษณะของพื้นที่เป็นภูเขาสูงสลับซับซ้อน สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางไล่ระดับตั้งแต่ 800–1,700 เมตร ระบบนิเวศป่าไม้ส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณมีเนื้อที่ประมาณร้อยละ 75 ขณะที่สภาพสภาพภูมิอากาศมีช่วงฤดูหนาวอุณหภูมิเริ่มตั้งแต่ช่วงเดือน ตุลาคม-กุมภาพันธ์ โดยเฉลี่ยอยู่ที่ 8.5-19.5 องศาเซลเซียส บางปีอาจมีสภาพอากาศที่หนาวเย็นมากถึง 0 องศาเซลเซียส ช่วงฤดูร้อนอุณหภูมิเฉลี่ยอยู่ที่ 20.5-29.5 องศาเซลเซียสเริ่มตั้งแต่ช่วงเดือน มีนาคม-พฤษภาคม และช่วงฤดูฝนอุณหภูมิเฉลี่ยอยู่ที่ 19.5-27.5 องศาเซลเซียสเริ่มตั้งแต่ช่วงเดือน มิถุนายน-กันยายน มีปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 1,954 มิลลิเมตร/ปี เนื่องจากปางขอนอยู่ในพื้นที่ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลกว่า 1,200 เมตร ทำให้พื้นที่ส่วนใหญ่เกษตรกรจะใช้ปลูกกาแฟพันธุ์อาราบิก้าที่เจริญเติบโตและให้ผลผลิตที่ดี ปางขอนมีจุดชมวิวทิวทัศน์จากธรรมชาติที่สวยงามโดยเฉพาะช่วงฤดูหนาวปลายเดือนธันวาคม-กุมภาพันธ์ จะเต็มไปด้วยต้นดอกพญาเสือโคร่งหรือซากุระเมืองไทย (*Prunus cerasoides* D.Don) ที่ออกดอกและบานสะพรั่งอยู่ท่ามกลางขุนเขาที่สวยงาม นอกจากนี้พื้นที่บริเวณจุดสูงสุดของชุมชนปางขอนยังมีต้นชาพันธุ์อัสสัมที่ขึ้นตามธรรมชาติต้นสูงใหญ่ในป่าที่ชาวบ้านเรียกว่า “ชาพันปี” โดยขึ้นบริเวณจุดที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเล ประมาณ 1,700 เมตร แหล่งทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้จึงเป็นจุดดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวและผู้คนจากภายนอกที่ต้องการขึ้นไปสัมผัสบรรยากาศที่เย็นสบายและชมธรรมชาติตามช่วงฤดูกาลต่างๆ

ลักษณะทางสังคมของชุมชนปางขอนมีโครงสร้างทางสังคมอยู่สองลักษณะคือโครงสร้างทางสังคมตามจารีตประเพณี และโครงสร้างทางสังคมผ่านการปกครองแบบรัฐ โดยโครงสร้างทางสังคมแบบจารีตประเพณีเป็นลักษณะของสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการให้ความเคารพผู้อาวุโสและผู้นำทางวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งจะมีบทบาทสำคัญในด้านการขึ้นนำและการประกอบประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ส่วนโครงสร้างทางสังคมแบบรัฐคือเลือกตัวแทนเป็นผู้ใหญ่บ้านขึ้นในชุมชนเพื่อเป็นตัวแทนอำนาจรัฐในการบริหารจัดการเรื่องต่างๆในชุมชน

ลักษณะทางวัฒนธรรมมีอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน ความหลากหลายทางวัฒนธรรมจึงเป็นทุนที่สำคัญของชุมชนที่สามารถนำมาพัฒนาเพื่อสร้างคุณค่า (Value) และมูลค่า (Worth) ให้กับชุมชน มิติทุนทางวัฒนธรรมเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีศักยภาพในการพัฒนาเพื่อส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยลักษณะวัฒนธรรมของชุมชนชาติพันธุ์บ้านปางขอนของชาวอำเภอน้ำพองมีประเพณี พิธีกรรมที่สำคัญหลายประการ อาทิ พิธีกรรมเรียกขวัญ "ลา คู คู- เออ" พิธีไล่ชิงช้า “แย้ชู่อาเผ่ว” ประเพณีปีใหม่ไข่แดง ตีลูกข่าง ส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ การละเล่นต่างๆ ขณะที่ชาวเมี่ยนมีประเพณีเจี๋ยเจี๋ยบแผ่หรือเซียดหาเจี๋ยบแผ่ (วันสารทจีน) การเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษตามความเชื่อ ส่วนชาวล่าหู่มีประเพณีกินข้าวใหม่ลาหู่ ประเพณีเขาะจำเลอหรือปีใหม่ พิธีทำบุญเรียกขวัญ (บูเตวี) การเต้นจะคี เป็นต้น

2. ศักยภาพทรัพยากรของชุมชนในการพัฒนาเพื่อส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2.1 ศักยภาพทุนทางทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเพื่อส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1) จุดชมวิวยิวทิวทัศน์บนยอดดอยท่ามกลางขุนเขา เนื่องจากจุดที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่บนที่สูง ทำให้อากาศเย็นสบายตลอดปี และหลายแห่งมีจุดชมวิวทั้งที่เป็นของชุมชนและของชาวบ้านที่ทำธุรกิจร้านค้า ร้านกาแฟ และจุดเช็คอิน ที่สามารถชมทัศนียภาพโดยรอบท่ามกลางขุนเขาที่รายล้อม จึงมีนักท่องเที่ยวนิยม ขึ้นมาเที่ยว เยี่ยมชมและจิบกาแฟ พักผ่อนในช่วงวันหยุด ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยวของชุมชนได้

2) จุดชมซากุระเมืองไทยหรือพญาเสือโคร่งในช่วงฤดูหนาว พื้นที่บริเวณนี้มีต้นพญาเสือโคร่ง หรือซากุระเมืองไทย ความสวยงามของดอกเมื่อยามเบ่งบานในช่วงฤดูหนาวสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวที่เดินทางขึ้นมาเยี่ยมชมในพื้นที่ ฤดูหนาวจึงเป็นช่วงเวลาที่นักท่องเที่ยวขึ้นมาเที่ยวบ้านปางขอน มากกว่าฤดูกาลอื่น จุดชมซากุระเมืองไทยจะมีตั้งแต่เริ่มเข้าสู่ตัวหมู่บ้าน และจุดที่มีความหนาแน่นของต้นซากุระเมืองไทยมากที่สุดคือบริเวณพื้นที่ตามแนวเขาเส้นทางไปโครงการหลวง และบริเวณจุดชมวิวโครงการหลวง หรือสถานีพัฒนาเกษตรที่สูงบ้านปางขอน

ตารางที่ 1 การวิเคราะห์ชุมชนด้วย SWOT Analysis เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนปางขอน

จุดแข็ง (Strength: S)	1. เป็นแหล่งปลูกกาแฟที่มีชื่อเสียง 2. เป็นชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นทุนทางธรรมชาติหลากหลาย เช่น มีแหล่งชมซากุระเมืองไทยหรือพญาเสือโคร่งที่มากที่สุดในจังหวัดเชียงราย 3. มีทุนทางทรัพยากรวัฒนธรรม ความหลากหลายทางวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ 4. มีทุนทางทรัพยากรการเกษตรที่สามารถสร้างเป็นจุดขายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกษตร เช่น วิถีกาแฟ วิถีชาอัสสัม วิถีไม้ผลเมืองหนาว เป็นต้น 5. มีวิถีชีวิตที่อยู่ในแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และมีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน 6. มีระบบการผลิตที่เกี่ยวพันกับธรรมชาติ เช่น วนเกษตร เกษตรอินทรีย์ 7. มีผู้ประกอบการในชุมชนที่มีศักยภาพในการร่วมกันบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน เช่น เรื่องที่พัก เรื่องอาหาร เครื่องดื่ม
จุดอ่อน (Weakness: W)	1. บางส่วนของสมาชิกในชุมชนยังขาดความรู้ความเข้าใจถึงแนวทางการพัฒนาและการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน 2. ไม่มีพื้นที่หรือลานกิจกรรมสำหรับการจัดกิจกรรมการแสดง 3. ไม่มีศูนย์กลางการประสานงานและจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

	4. ขาดงบประมาณในการสนับสนุนด้านบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เพียงพอ 5. ยังไม่มีผลิตภัณฑ์และของที่ระลึกหรือของฝากจำหน่ายให้นักท่องเที่ยว 6. สมาชิกชุมชนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับกิจกรรมทางการเกษตร ขาดองค์ความรู้ในการพัฒนาศักยภาพการเพิ่มมูลค่าของผลผลิตทางการเกษตร เช่น การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร 7. ผลผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะผลไม้เมืองหนาวไม่มีราคา ขาดช่องทางในการจำหน่าย 8. การบริการการท่องเที่ยวยังขาดเอกภาพในการบริหารจัดการ เช่น เรื่องการจัดสรรที่พักสำหรับผู้ประกอบการ การแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรมร่วมกับชุมชน
โอกาส (Opportunity: O)	1. เป็นชุมชนพื้นที่สูงที่มีสภาพแวดล้อมเหมาะกับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงราย 2. ไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงราย และอยู่ในเขตพื้นที่เส้นทางของแหล่งท่องเที่ยวที่นิยม เช่น วัดร่องขุน สิงห์ปาร์ค น้ำตกขุนกรณ์ เป็นต้น 3. หน่วยงานรัฐพยายามเข้ามาสนับสนุนกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวตามเทศกาล เช่น อบต.ห้วยชมภู/สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดเชียงราย สถาบันทางการศึกษา เป็นต้น 4. นโยบายการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวของรัฐ 5. นักท่องเที่ยวมีความนิยมและชื่นชอบการท่องเที่ยวแหล่งธรรมชาติและ การดื่มชา กาแฟที่มีคุณภาพดี
อุปสรรค (Threats: T)	1. ปัญหาเส้นทางคมนาคม ยังไม่ค่อยอำนวยความสะดวก ทางลาดชันและคับแคบ 2. ปัญหาสัญญาณอินเทอร์เน็ต และสัญญาณโทรศัพท์ที่ไม่เสถียร บางจุดอาจไม่มีสัญญาณในการติดต่อสื่อสาร 3. ขาดการประชาสัมพันธ์และการสื่อสารกับสังคมภายนอกที่ยังไม่มีประสิทธิภาพ 4. ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่จะเกิดขึ้นจากการจัดการท่องเที่ยวที่ยังไม่มีพื้นที่รองรับในการจัดการ เช่น ปัญหาขยะ

3) จุดท่องเที่ยวรอยพระพุทธรูป เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติอีกแหล่งหนึ่งที่ชาวบ้านได้มีการสำรวจและต้องการที่จะนำมาพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยวของบ้านปางขอน เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะร่องรูปคล้ายรอยเท้าที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นรอยพระพุทธรูป

4) จุดท่องเที่ยวหน้าตกปางขอน เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่สามารถพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยวอีกแห่งของชุมชน ซึ่งจะช่วยให้นักท่องเที่ยวสามารถตัดสินใจและเลือกรูปแบบการท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านปางขอนได้อย่างมีความสุข

5) จุดท่องเที่ยวชมต้นชาพันธุ์ เป็นพื้นที่ธรรมชาติบนเขาที่มีการขึ้นของชาอัสสัม ชาวบ้านเรียกว่า ดอยชาพันธุ์ สามารถที่จะพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยวและเรียนรู้เกี่ยวกับพฤกษศาสตร์และระบบนิเวศชาอัสสัมและเส้นทางเลือกเส้นทางท่องเที่ยวธรรมชาติอีกเส้นทางหนึ่งของชุมชน

6) จุดท่องเที่ยวบริเวณตั้งแคมป์เป็นพื้นที่ตั้งของสถานีพัฒนาเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ (โครงการหลวง) มีจุดชมวิวยอดภู และเป็นสถานที่ที่นักท่องเที่ยวนิยมมาตั้งแคมป์ช่วงวันหยุดในฤดูหนาว

7) จุดทัศนศึกษาป่าชุมชน พื้นที่ป่าชุมชนของหมู่บ้าน ที่อยู่ในการดูแลของหมู่บ้านปางขอนทั้งหมด 3 แห่ง มีจำนวนพื้นที่โดยทั้งสิ้นประมาณ 1,000 ไร่ ประกอบไปด้วยป่าแก้งท้อง ป่าอนุรักษ์ และป่าใช้สอย ซึ่งสามารถนำมาพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวได้

8) ปางขอนยังสามารถเชื่อมเส้นทางท่องเที่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้เคียงที่มีชื่อเสียงของจังหวัดเชียงรายที่ตั้งอยู่ไม่ไกลมากนัก อาทิ น้ำตกขุนกรณ์ สิงห์ปาร์ค วัดร่องขุน เป็นต้น รวมถึงเส้นทางเข้าสู่บ้านปางขอนและเส้นทางเชื่อมไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงสามารถพัฒนาเป็นเส้นทางส่งเสริมการท่องเที่ยวได้หลายรูปแบบ เช่น การแข่งวิ่งเทรล ปั่นจักรยานวิบาก เป็นต้น

2.2 ศักยภาพทุนทางทรัพยากรการเกษตรที่พัฒนาเพื่อส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1) วิถีกาแฟ วิธีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกษตร ซึ่งกาแฟเป็นพืชรายได้ที่สำคัญของคนในชุมชนปางขอน โดยการส่งเสริมของสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงบ้านปางขอนและขยายผลสู่แปลงเกษตรกร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545

มีการส่งเสริมการปลูกกาแฟ การดูแลรักษา การผลิตและแปรรูปแบบครบวงจร มีพื้นที่ครอบคลุมกว่า 2,234 ไร่ กาแฟจึงเป็นสินค้าทางการเกษตรที่สำคัญและเป็นจุดขายที่จะสร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนปางขอน ทำให้คนทั่วไปและนักท่องเที่ยวอยากขึ้นมาชมและท่องเที่ยวพร้อมกับจิบกาแฟที่ปางขอนมากยิ่งขึ้นในอนาคต

2) วิถีท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกษตร วิถีผลไม้เมืองหนาว สวนผลไม้ที่อยู่รายล้อมสลับพื้นที่ปลูกกาแฟตามสวนและพื้นที่บ้านเรือนนับว่าเป็นจุดขายที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของการที่จะนำมาส่งเสริมและพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวและการเรียนรู้เกี่ยวกับสวนเกษตร (Agroforestry) ซึ่งไม้ผลเมืองหนาวเหล่านี้ อาทิ บ๊วย ท้อ เชอร์รี่ ลูกไหนด พลับ รวมถึงแมคคาเดเมีย จะมีลักษณะทางกายภาพของลำต้น ทรงพุ่มและดอกที่สวยงาม จึง

นับว่าเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของชุมชนที่จะนำมาสร้างมูลค่าเพิ่มโดยการส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

3) วิธีท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกษตร วิธีชาอัสสัม ชาอัสสัมเป็นพืชอีกชนิดหนึ่งที่ชุมชนมีการปลูกมาช้านานก่อนที่จะมาเป็นพืชหลักแทนที่พืชชนิดอื่นๆ ในชุมชน อย่างไรก็ตามยังมีครัวเรือนในชุมชนจำนวนหนึ่งยังคงมีการผลิตชาเพื่อขายเป็นรายได้ของครอบครัว เนื่องจากคนทั้งในชุมชนและตลาดพื้นราบยังมีความต้องการดื่มชา โดยเฉพาะในช่วงฤดูหนาวแล้ว ชาจะเป็นพืชที่ชาวบ้านนิยมดื่มกันเกือบทุกหลังคาเรือน วิธีการผลิตชาจึงเป็นอีกกระบวนการผลิตหนึ่งที่สามารถนำมาสร้างเป็นจุดขายเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งจะสร้างมูลค่าเพิ่มอีกช่องทางหนึ่งของชุมชน

2.3 ศักยภาพทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนกับพัฒนาเพื่อส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชุมชนปางขอนเป็นทุนทางสังคม วัฒนธรรมที่สามารถนำมาพัฒนาเพื่อส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เช่น ประเพณีพิธีกรรมของชาวอาข่า ชาวเมี่ยน และชาวล่าหู่ ตามรอบปีปฏิทิน ศิลปะ การแสดง หัตถกรรม เครื่องประดับและเครื่องแต่งกายซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น และพิธีกรรมชุมชนบ้านปางขอน เป็นต้น

3. การพัฒนาศักยภาพการจัดการทรัพยากรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การดำเนินการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นเกิดขึ้นมาจากความต้องการของชุมชน โครงการวิจัยนี้ได้ช่วยพัฒนาและยกระดับการบริหารจัดการในปัจจุบัน โดยปางขอนมีทุนเดิมเกี่ยวกับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น พัฒนาชุมชนจังหวัดเชียงรายที่ได้เข้าไปช่วยพัฒนาการกำหนดและสร้างเส้นทางการท่องเที่ยวโดยชุมชนและผลิตเป็นคู่มือ “ท่องเที่ยวปางขอน: 10 โปรแกรมท่องเที่ยวชุมชนบ้านปางขอน หมู่ที่ 7 ต.ห้วยชมภู อ.เมือง จ.เชียงราย” (สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดเชียงราย, 2563: 5) นอกจากนี้ชุมชนปางขอนยังได้จัดทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์เกี่ยวกับการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวตำบลห้วยชมภู (การท่องเที่ยวโดยชุมชน Community-Based Tourism) “หมู่บ้านปางขอน” จากการสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยชมภู สถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงบ้านปางขอน โรงเรียนบ้านปางขอน มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนาวิทยาเขตเชียงราย (องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยชมภู, 2561: 3) โดยมีผลการดำเนินกิจกรรมดังนี้

1) ชุมชนมีการดำเนินการจัดทำวิสัยทัศน์ แผนยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาบ้านปางขอนขึ้น โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยชมภู เป็นหน่วยงานสนับสนุนหลักและมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงและมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนาวิทยาเขตเชียงรายเป็นหน่วยงานที่สนับสนุนทางวิชาการในการจัดทำแนวทางการพัฒนาดังกล่าวขึ้น

2) การจัดทำโปรแกรมเส้นทางการท่องเที่ยวต่าง ๆ อาทิ ชมไร่กาแฟ ทดลองเก็บกาแฟ ชิมกาแฟ และเรียนรู้กระบวนการผลิตกาแฟ โดยเฉพาะกระบวนการคั่วกาแฟด้วยมือ ชิมกาแฟ (น้ำผึ้ง) ที่จะทำให้อร่อยถึงรสชาติความโรแมนติค ซึ่งมีจุดเด่น คือ สีชมพู รสหวาน และกลิ่นหอม การประกอบอาหารชาติพันธุ์ได้แก่ ลาบห่อใบกาแฟ ลาบหอมชู น้ำพริกมะเขือเทศสด และหุงข้าวแบบอาข่าดั้งเดิม โดยให้นักท่องเที่ยวได้เป็นผู้เก็บและหาวัตถุดิบมาประกอบอาหารเอง เช่น การเก็บใบกาแฟมาประกอบอาหาร การปักผ้าชนเผ่า โดยจะมีชุดปักผ้าให้นักท่องเที่ยวได้ลองปัก และทำผ้าย้อมจากสีน้ำกาแฟ การแต่งกายชุดอาข่าเพื่อถ่ายรูปเป็นที่ระลึก

เส้นทางเดินป่า เส้นทางธรรมชาติและวนเกษตร เส้นทางชมวิวดอกซากุระในปลายเดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคม ภูมิประเทศที่เป็นภูเขามียะเลหมอกเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาเมื่อสภาพภูมิอากาศเปลี่ยน “ทะเลดาวบนดิน ถิ่นทะเลหมอก ชมดอกซากุระ” และร่วมสนุกและมีส่วนร่วมกับการแสดงชาติพันธุ์

3) การจัดทำคู่มือและแผนผังแนะนำการท่องเที่ยวและโปรแกรมการท่องเที่ยว “ท่องเที่ยวเที่ยวปางขอน: 10 โปรแกรมท่องเที่ยวชุมชนบ้านปางขอน หมู่ที่ 7 ต.ห้วยชมภู อ.เมือง จ.เชียงราย” โดยการสนับสนุนของสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดเชียงรายตามโครงการของรัฐโครงการพัฒนาศักยภาพชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี และแผนผังแนะนำเส้นทางการท่องเที่ยวและเมนูอาหารของชุมชนปางขอน เป็นต้น

4) การจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านปางขอน และคณะกรรมการติดตามประเมินผลโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการตรวจประเมินตามหลักเกณฑ์การท่องเที่ยวโดยชุมชน หรือ **Community-Based Tourism Management** ทั้ง 5 ด้านพบว่าเกณฑ์การประเมินในภาพรวมทุกด้านอยู่ในระดับดี (2.01-3.00)

รูปที่ 1 แผนที่แหล่งท่องเที่ยวของชุมชนชาติพันธุ์พื้นที่สูงบ้านปางขอน

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยชมภู (2561)

การบริหารจัดการการท่องเที่ยวและการแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชนปางขอน

รูปที่ 2 การบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนชาติพันธุ์พื้นที่สูงบ้านปางขอน

ผลการดำเนินงานพัฒนาศักยภาพของชุมชนมีการจัดทำแนวทางแก้ไขปัญหการบริหารจัดการของชุมชนทั้งด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการส่งเสริมการแปรรูปผลไม้เมืองหนาวเพื่อเป็นสินค้าชุมชนรองรับการท่องเที่ยวและแก้ไขปัญหาผลผลิตทางการเกษตรที่ราคาตกต่ำ และจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อเป็นกลไกในการขับเคลื่อน และแก้ไขปัญหาต่างๆ ขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่บริหารจัดการและแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรมในชุมชนดังนี้

1. คณะกรรมการบริหารจัดการกลาง มีบทบาทหน้าที่ดังนี้ กำหนดรูปแบบการบริหารจัดการ, จัดตั้งคณะทำงาน องค์กร กรรมการฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ, กำหนดกฎเกณฑ์กติกาการแบ่งปันผลประโยชน์จากการดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนเพื่อมอบให้คณะกรรมการแบ่งปันผลประโยชน์ไปดำเนินการต่อ, ดำเนินการจัดทำ ปรับปรุง พัฒนา สถานที่แหล่งท่องเที่ยว ศูนย์บริการการท่องเที่ยวของชุมชน, ขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตามยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านปางขอน พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๖๕, บูรณาการการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามภารกิจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง, พัฒนาเครื่องมือ กระบวนการ และแนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้สอดคล้องกับสถานการณ์การท่องเที่ยว, ถอดบทเรียนกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อยกระดับเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้การท่องเที่ยวโดยชุมชน, แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อดำเนินการขับเคลื่อนประเด็นการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตามความจำเป็น และปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่ประธานกลุ่มฯ มอบหมาย

2. คณะกรรมการบริหารจัดการแบ่งปันผลประโยชน์ มีบทบาทหน้าที่ดังนี้ กำหนดหลักเกณฑ์ กติกาการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรมกับทุกฝ่ายในชุมชน, ติดตาม ประเมินผลการดำเนินงาน และสร้างความเข้าใจให้กับสมาชิกในชุมชน, บริหารจัดการผลประโยชน์ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ และสรุปและประเมินผล จัดทำสรุปและรายงานต่อคณะกรรมการกลางและนำเสนอต่อชุมชนในการประชุมประจำเดือนทุกเดือน

จากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมการพัฒนาศักยภาพการจัดการทรัพยากรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานทรัพยากรของชุมชนตั้งแต่เริ่มต้นที่ให้ชุมชนได้วิเคราะห์ปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่ต้องการแก้ไขเร่งด่วนด้วยตัวชุมชนเอง ซึ่งทางทีมวิจัยทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง (Coacher) และใช้วิธีการเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) ให้กับชุมชนในกระบวนการและกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมแห่งการแลกเปลี่ยนรู้และนำเอาองค์ความรู้ทางวิชาการไปช่วยยกระดับการพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้สามารถขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ โดยการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและสร้างรายได้ของชุมชนบ้านปางขอนสามารถดำเนินการพัฒนาศักยภาพของคนที่เป็นทรัพยากรที่สำคัญ และมีการสร้างกลไกในรูปแบบของคณะกรรมการหรือองค์กรชุมชนขึ้นมาทำหน้าที่ กำหนดบทบาท และแนวทางปฏิบัติร่วมกันของสมาชิกในชุมชน บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล สถานีพัฒนาเกษตรที่สูง และหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง รวมถึงสถาบันการศึกษา โดยการวิเคราะห์ชุมชนด้วยเครื่องมือ SWOT และนำไปสู่การกำหนดปัญหาและแนวทางแก้ไข และจัดทำเป็นแผนยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนของชุมชน บนฐานของทรัพยากรทั้งทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทุนทรัพยากรทางการเกษตร และทุนทรัพยากรทางวัฒนธรรม ซึ่งจะต้องมีการส่งเสริมอย่างต่อเนื่องรวมถึงการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติการเพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

ประการแรก จากผลการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรจากการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ในรูปแบบของการวิจัยและการพัฒนา (R&D) ทำให้คนในชุมชนทั้งแกนนำชุมชนได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และชาวบ้านกลุ่มต่างๆ อาทิ ผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน ตัวแทนครัวเรือน และเยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ปัญหาต่างๆ ของชุมชน นำไปจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและหาทางออกเป็นข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน กระบวนการพัฒนาศักยภาพชุมชนการจัดการทรัพยากรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน (ดวงพร อ่อนหวาน และคณะ, 2560: 49-50; ปิยาพร อภิสุนทรทรงกุลและคณะ, 2561: 26-27; จุฑาธิปต์ จันทรเฑียรและคณะ, 2562: 11-16) ซึ่งศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรนั้นประกอบไปด้วยทุนที่สำคัญของชุมชนได้แก่ ทุนทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม (Physical capital) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (Natural capital) ทุนทางสังคม วัฒนธรรม (Socio-Cultural capital) ทุนทางการเงิน (Financial capital) และทุนทรัพยากรมนุษย์ (Human capital) ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญในกระบวนการพัฒนาศักยภาพชุมชนและนำไปสู่การปฏิบัติที่จะทำให้เกิดความสำเร็จและความยั่งยืน (Ibrahim, A. H. and Falola, J. A., 2021: 86) การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวกลุ่มชาติ

พันธุ์พื้นที่สูงจึงเป็นการส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและสร้างรายได้ให้กับชุมชนและประเทศชาติ (คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, 2565 : 41-45; Lv et al., 2024: 48) การพัฒนาและประชาสัมพันธ์การส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนชาติพันธุ์พื้นที่สูง (Toh et al., 2012: 97-98) และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์จึงมีความสำคัญต่อชุมชนชาติพันธุ์และประเทศชาติ รวมถึงช่วยลดปัญหาอาเสพติดและความจน (Sirikarn, 2021: 2-5)

ประการที่สอง การพัฒนาศักยภาพของชุมชนพบว่า 1) การพัฒนาศักยภาพของคนเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่สุดเนื่องจากคนเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการดำเนินงานต่างๆในชุมชน เช่นเดียวกันกรณีในประเทศจีน การศึกษาการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนชาติพันธุ์ในมณฑลกุ้ยโจว (Guizhou) Fan, Haiqin. and Li, Xiang. (2023 : 9-10) ที่ให้ความสำคัญการพัฒนาคุณค่าของคนในชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Hu, Xueqin (2024: 9-10) ในประเทศจีน 2) กลไกการขับเคลื่อนในชุมชน โดยชุมชนได้มีการสร้างกลไกในรูปแบบของคณะกรรมการหรือองค์กรชุมชนขึ้นมาทำหน้าที่ กำหนดบทบาท และแนวทางปฏิบัติร่วมกันของสมาชิกในชุมชน บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยการวิเคราะห์ชุมชนด้วยเครื่องมือ SWOT และนำไปสู่การกำหนดปัญหาและแนวทางแก้ไข และจัดทำเป็นแผนยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนของชุมชน บนฐานของทรัพยากรทั้งทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทุนทรัพยากรทางการเกษตร และทุนทรัพยากรทางวัฒนธรรม ทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรเพื่อลดความเหลื่อมล้ำของชุมชนในอนาคตต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาการกลไกการบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์ (อิศรัตน์ สืบญาติ, 2023:23-24) และ 3) การสร้างภาคีเครือข่าย อาทิ องค์กรบริหารส่วนตำบล สถานีพัฒนาเกษตรที่สูง สถาบันทางการศึกษา หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะเป็นการแสวงหาความร่วมมือในการสนับสนุนกลไกการทำงานของชุมชนไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่ชุมชนคาดหวังได้ ซึ่งการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนต้องอยู่บนฐานทรัพยากรของชุมชน การมีส่วนร่วม และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน (ณัฐธิดา จุมปา และธีรวัชร แก้วเปี้ย, 2563: 33-34; เมษธาวิณ พลโยธี และคณะ, 2565: 47)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

ควรมีการวิจัยการประเมินผลตอบแทนทางสังคม (Social Return on Investment: SROI) เพื่อให้ทราบถึงการดำเนินงานและผลตอบแทนทางเศรษฐศาสตร์ สำหรับใช้เป็นแนวทางและการสนับสนุนนโยบายการดำเนินงานของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การพัฒนาหัวใจสำคัญคือการพัฒนาคนหรือทรัพยากรมนุษย์ซึ่งจะเป็นกลไกที่สำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆที่จะนำไปสู่ความสำเร็จและเป้าหมายที่กำหนดไว้ ดังนั้นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการพัฒนาใดๆในชุมชนจำเป็นต้องพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนเป็นสำคัญ และกระบวนการพัฒนาดังกล่าวต้องมาจากพื้นฐานความต้องการของคนในชุมชนเป็นหลัก และการพัฒนาบนฐานของการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน จึงจะนำไปสู่ความยั่งยืน หน่วยงานหรือองค์กรใดๆที่จะสนับสนุนการทำงานด้านพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องคำนึงถึงทุนทรัพยากรมนุษย์และกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ดังนั้นการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนต้องกำหนดนโยบายบนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนจึงจะประสบความสำเร็จและเกิดความยั่งยืน

3. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

หน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชนชาติพันธุ์พื้นที่สูงให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่มีความต่อเนื่อง และมีการติดตามประเมินผลความสำเร็จและอุปสรรคสำหรับการช่วยเหลือ ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนชาติพันธุ์พื้นที่สูงที่ยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ.(2559). *แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2560-2564)*. กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ.(2565). *แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2566-2570)*. กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- จุฑาธิปต์ จันทรเอียด, อังสุมาลิน จ่านงขอบ และณัฐพัชร์ มณีโรจน์. (2562). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์โดยชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง ตำบลศรีนาวา จังหวัดนครนายก. *วารสารสหศาสตร์ศรีปทุม ชลบุรี*. 5 (1), 1-18.
- ณัฐธิดา จุมปา และ ชีรวัชร แก้วเปี้ย.(2563). การขับเคลื่อนการจัดการท่องเที่ยวบนฐานทุนชุมชนชาติพันธุ์ของตำบลแม่สลองนอก อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*. 23 (1), 20-38.
- ดวงพร อ่อนหวาน, สวิชญา ศุภอุดมฤกษ์ ตรีรัตน์, สุพัตรา พรหมพิชัย และกาญจนา สมมิตร. (2560). *การสร้างคามเข้มแข็งให้ชุมชนบนพื้นที่สูงโดยการใช้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือในเขตบริการศูนย์การเรียนรู้บ้านนาไต่ อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย*. รายงานวิจัย, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ธิดารัตน์ สืบญาติ. (2566). *กลไกการบริหารจัดการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์: ปัญหาและแนวทางแก้ไข*. *วารสารรามคำแหง ฉบับบัณฑิตวิทยาลัย*. 6 (2), 15-30.

- ปิยาพร อภิสุนทรางกูร, ไทยโรจน์ พวงมณี, & อิศริยาภรณ์ ชัยกุลหลาบ. (2018). แนวทางการจัดการท่องเที่ยวชุมชนชาติพันธุ์ม้งบ้านต๋อบค้อ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย. *Journal of KMITL Business school*. 8 (2), 15-28.
- เมษ์ธาวิณ พลโยธี, สุธาธิณี หนูเนียม และสุวิชาดา สกุลวานิชเจริญ.(2565). วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทย นานาชาติ. 18 (1), 1-25.
- สถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงบ้านปางขอน ตามพระราชดำริ. (2563). รายงานผลการดำเนินงานประจำปี 2562. เอกสารอัดสำเนา.
- สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดเชียงราย. (2563). คู่มือท่องเที่ยวปางขอน: 10 โปรแกรมท่องเที่ยวชุมชนบ้านปางขอน หมู่ที่ 7 ต.ห้วยชมภู อ.เมือง จ.เชียงราย. โครงการพัฒนาศักยภาพชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี. เชียงราย.
- องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยชมภู. (2561). รายงานสรุปผลการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวตำบลห้วยชมภู (การท่องเที่ยวโดยชุมชน Community-Based Tourism) “หมู่บ้านปางขอน” หมู่ที่ 7 ตำบลห้วยชมภู อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย. งานวิเคราะห์นโยบายและแผน สำนักงานปลัด อบต.ห้วยชมภู. (เอกสารอัดสำเนา).
- Fan, H., & Li, X. (2023). Research on the evolution of the governance logic of ethnic-minority villages from the perspective of tourism development—a case study of Longjing Village, Guizhou Province. *Sustainability*. 15 (4), 3187.
- Hu, X. (2024). Supply Side Reform of Tourism in Ethnic Areas Empowers Common Wealth—Based on the Perspective of Tourism Human Resources. *Applied Mathematics and Nonlinear Sciences*. 9 (1).
- Ibrahim, A. H., & Falola, J. A. (2021). Assessing The Factors That Can Enhance Or Hinder Community Support For Ethno-Cultural Tourism Development In Some Selected Local Government Areas Of Kaduna State. *Fudma Journal Of Sciences*. 5 (1), 85-93.
- Lv, Z., Li, S., Dai, Y., Zhao, W., & Zhou, Z. On the Path of High Level Development of Tourism and Cultural Industry in Ethnic Minority Regions--Based on the Rural Revitalization Strategy. *Frontiers in Science and Engineering*. 4 (4), 44-51.
- Sitikarn, B. (2021). Development of ethnic tourism in poverty and drug deduction (the case study of Chiangrai Province, Thailand). In *E3S Web of Conferences* (Vol. 284, p. 10005). EDP Sciences.
- Toh, P. S., Bagul, A. H. B. P., Sentian, J., & Dambul, R. (2012). Developing and promoting a highland community livelihood for sustainable tourism: The case of Kg. Bundutuhan, Ranau, Sabah. *Geografia*, 8 (5).